

УДК 332.143

DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2019-4-49>**Сєрєбряк К.І.**

доктор економічних наук,
професор кафедри економіки та підприємництва
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

Sieriebriak Kseniia

Volodymyr Dahl East Ukrainian National University

КЛАСТЕРНА ПОЛІТИКА РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

CLUSTER POLICY FOR THE DEVELOPMENT OF THE INDUSTRIAL COMPLEX OF THE REGIONS OF UKRAINE

У статті розглянуто природу виникнення кластеру в промисловій політиці нашої держави. Досліджено досвід аналізу проблем управління розвитком кластерних структур на регіональному рівні, визначено основні напрями діяльності промислового кластеру та виникнення в його рамках низки позитивних ефектів (ефект масштабу виробництва ефект, ефект охоплення, сукупний синергетичний ефект). Запропоновано низку першочергових заходів щодо створення умов для розвитку промислового кластера в регіоні (стимулювання інвестиційної активності будівельних організацій, підвищення ефективності системи поставок сировини, розміщення виробництв і баз для організації будівництва поблизу будівельних майданчиків та об'єктів будівництва, створення нових робочих місць, підвищення кваліфікації фахівців будівельної спеціальності, професійна й організаційна адаптація, створення і впровадження нових технологій виробництва будівельних матеріалів та ін.). Проведено SWOT-аналіз реалізації кластерної політики розвитку промислового комплексу регіону.

Ключові слова: регіон, кластер, промисловість, підприємство, ефект, аналіз, політика, розвиток.

В статье рассмотрена природа возникновения кластера в промышленной политике нашего государства. Исследован опыт управления развитием кластерных структур на региональном уровне, определены основные направления деятельности промышленного кластера и возникновения в его рамках ряда положительных эффектов (эффект масштаба производства, эффект охвата, совокупный синергетический эффект). Предложен ряд первоочередных мероприятий по созданию условий для развития промышленного кластера в регионе (стимулирование инвестиционной активности строительных организаций, повышение эффективности системы поставок сырья, размещение производств и баз для организации строительства вблизи строительных площадок и объектов строительства, создание новых рабочих мест, повышение квалификации специалистов строительной специальности, профессиональная и организационная адаптация, создание и внедрение новых технологий производства строительных материалов и др.). Проведен SWOT-анализ реализации кластерной политики развития промышленного комплекса региона.

Ключевые слова: регион, кластер, промышленность, предприятие, эффект, анализ, политика, развитие.

Formation of territorial clusters as vertically integrated enterprises and organizations of interdependent industries, which, as a rule, have a common research base and adequate elements of the management system, is a promising tool for ensuring the development of regional economies with a multiplier effect in Ukraine. Clusters can be the most effective means of regional policy, stimulating endogenous development of regions based on the use of local conditions and resources, as well as competitive advantages. However, today the issues of creation of territorial clusters are not yet sufficiently scientifically developed, there is no theoretical and methodological substantiation, adequate normative legal and methodological base, which exacerbates the relevance of the research of this area. The article deals with the nature of cluster emergence in our country's industrial policy; the experience of research of problems of management of development of cluster structures at the regional level is investigated; identified the main activities of the industrial cluster and the emergence of a number of positive effects within it (the scale of production effect the scale of production effect the scale of production, the effect of coverage, the total synergistic effect); proposed a number of priority measures to create conditions for the development of industrial cluster in the region (stimulating investment activity of construction organizations, improving the efficiency of the supply system of raw materials, location of production facilities and bases for the organization of construction near construction sites and construction sites, job creation, professional development of specialists specialty of construction, professional and organizational adaptation, creation and introduction of new technologies of construction m containing materials and others); SWOT analysis was carried out during the implementation of the cluster policy of development of the industrial complex of the region. The results of the study do not exhaust all parties considering the implementation of cluster policy development of the industrial complex of the region, but they will certainly be useful in solving scientific and practical problems related to the regulation of construction clusters, the development and implementation of cluster strategy and cluster policy by the authorities at different levels.

Key words: region, cluster, industry, enterprise, effect, analysis, policy, development.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації економіки і зміни ролі та значення основних суб'єктів соціально-економічного розвитку джерела конкурентних переваг галузей і регіонів усе більше залежать від місцевих чинників та особливостей ресурсного потенціалу. Саме кластери дають змогу мобілізувати новий ресурс – ресурс мережевої організації території. У регіонах із низькою діловою активністю і депресивним станом економіки основні учасники інвестиційно-будівельної діяльності зайняті вирішенням локальних завдань, діють відокремлено, у відриві від загальногалузевих інтересів, що знижує потенціал промислового комплексу. Роль держави в будівельній діяльності нині відійшла на другий план. Раніше функції замовника, інвестора, забудовника, а іноді й споживача продукції були поєднані, тепер на перший план виходять інтереси приватних інвесторів. Усе це визначає необхідність ретельного аналізу нових явищ в економічному середовищі. На їх основі в слабзорозвинених регіонах відбувається формування регіональних кластерів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Постійну увагу до проблематики здійснення державної політики й управління у промисловій сфері виявлено в наукових працях багатьох дослідників, серед яких: О. Беляєв, В. Василенко, В. Геєць, Г. Іванов, В. Куйбіда, Л.О. Лігоненко, С.Ю. Медведєв, Н.Б. Паліга, П. Рогожин, Е. Уткін, О. Чернявський та ін., що свідчить про актуальність досліджень у цьому напрямі.

Проблемою виникнення й розвитку кластерних об'єднань займалися відомі науковці,

як зарубіжні (М. Портер, М. Енрайт, С. Розенфельд, Д. Якобс, Е. Леммер, Ж. Мингальова, П. Самуельсон), так і вітчизняні (В. Базилевич, Т. Васильців, М. Войнаренко, Я. Жаліло, Ю. Пинда, В. Савенко, С. Соколенко, О. Шевчук, С. Мочерний, В. Федоренко, А. Мельник та ін.). Вони зробили вагомий внесок у розвиток теорії та практики кластеризації економіки, проте актуальним залишається регіональний аспект розвитку промислових кластерів, що перекоонує у своєчасності й важливості вибраної теми дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є аналіз основних напрямів кластерної політики розвитку промислового комплексу регіонів нашої держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Практика ринкового господарювання показує, що сам по собі ринок не в змозі забезпечити стійкі та взаємовигідні зв'язки між окремими виробничими одиницями, які виконують різні функції в єдиному технологічному процесі, тому подолання сформованої ситуації має бути пов'язане зі створенням умов для формування оптимального складу і структури промислового кластера. Розвиток кластера в регіональному промисловому комплексі може дати змогу задовольнити попит населення на доступне житло шляхом збільшення обсягів його будівництва, забезпечити більш високу якість вироблених будівельних матеріалів і виконуваних будівельних робіт, стати одним із чинників економічного зростання і створення конкурентного середовища на регіональному

рівні. У зв'язку із цим потрібне поглиблення теоретичних досліджень, передусім, у сфері розроблення й обґрунтування стратегії і механізму формування кластерної політики та розвитку таких інтегрованих структур з урахуванням специфіки розвитку регіонального промислового кластера в умовах ринкової економіки.

Формування територіальних кластерів як вертикально інтегрованих підприємств і організацій взаємозалежних галузей, що мають, як правило, спільну науково-дослідну основу й адекватні елементи системи управління, є перспективним інструментом забезпечення розвитку регіональних економік із мультиплікаційним ефектом в Україні. Саме кластери можуть стати найбільш ефективними засобами регіональної політики, що стимулює ендогенний розвиток регіонів на основі використання місцевих умов і ресурсів, а також конкурентних переваг. Однак сьогодні питання створення територіальних кластерів ще недостатньо науково розроблені, відсутні теоретико-методологічне обґрунтування, відповідні нормативно-правова та методична бази, що загострює актуальність дослідження даного напрямку.

В економічній літературі можна знайти певний досвід дослідження проблем управління розвитком кластерних структур на регіональному рівні. Так, у праці [1] серед головних його завдань визначено розроблення десятирічної програми підвищення конкурентоспроможності економіки на основі кластерної моделі, вдосконалення законодавства щодо функціонування кластерів, створення механізму консультування та обміну досвідом, моніторингу і підтримки мережевих структур у регіонах, створення науково-методичної ради з питань нових мережевих виробничих систем на основі кластерів, підготовку відповідних фахівців, удосконалення системи статистичного збору даних відносно діяльності кластерів, розроблення і реалізацію галузевих та міжрегіональних програм кластеризації економіки, сприяння залученню зовнішніх і внутрішніх інвестицій у кластерні утворення, популяризацію принципів довіри, кооперації та громадської згоди.

Як доводить за результатами власних досліджень С. Іщук, регіональна політика становлення і розвитку кластерів потребує розв'язання таких завдань, як визначення за результатами моніторингу соціально-економічного розвитку регіону пріоритетів у формуванні регіональних виробничих та спеціалізованих кластерів, підготовка регіональних програм створення високотехнологічних кластерів інноваційного типу, заохочення ініціативи приватного сектору в розвитку кластерів шляхом поліпшення організації партнерських від-

носин їх учасників, надання технічної та інформаційної підтримки, поширення інформації про кластери в діловому середовищі регіону [2].

Нині перед регіональною владою стоїть завдання, що полягає у виявленні пріоритетних напрямів і шляхів розвитку регіональних галузевих комплексів, що забезпечують сталий економічний розвиток регіону. Створення конкурентоспроможної промисловості – одне зі стратегічних завдань розвитку економіки регіону у країні у цілому.

На регіональному рівні реалізація кластерної політики зумовлює необхідність узгодження цілей розвитку окремих кластерів і його учасників із цілями соціально-економічного розвитку всього регіону, забезпечення координаційного управління кластерами і реалізацією спільних кластерних проектів [2]. Усі учасники повинні мати чітке уявлення про те, що кластер створюється на основі об'єктивних потреб: є потреба – організовується кластер, закінчилася потреба у спільній діяльності – необхідно припинити існування кластера або шукати напрями його переорієнтації.

Однак не слід забувати, що під час розроблення найважливіших напрямів соціально-економічних перетворень в Україні особливий акцент був зроблений на розвитку промислового комплексу. Стан промислового комплексу чинить серйозний вплив на працездатність усіх сфер економіки і життєдіяльності населення, соціально-економічний розвиток будь-якого регіону [6].

Будівельний комплекс, безперечно, є одним із містоутворюючих секторів економіки регіону. Без розвитку будівництва неможливий розвиток таких стратегічних напрямів, як охорона здоров'я, транспортна система, енергетика, екологія. Необхідність вирішення таких завдань у будівельній сфері, як збільшення обсягів житлового будівництва та підвищення його доступності для громадян, будівництво сучасних довговічних і безпечних автомобільних і залізних доріг, зведення об'єктів промислового та інфраструктурного призначення за досягнення оптимальних витрат, вимагає пересмислення і зміни сформованих уявлень, критеріїв та методів оцінки будівельних концепцій, програм і проектів [4].

На підставі цього можна говорити про ідею формування промислового кластера на території регіону. На рис. 1 наведено основні напрями діяльності промислового кластера.

Відмінною особливістю такого кластера є виникнення у його рамках низки позитивних ефектів, що забезпечують порівняльні переваги даної форми організації міжфірмових взаємозв'язків.

Рис. 1. Основні напрями діяльності промислового кластера

Перший позитивний ефект – це ефект масштабу виробництва, основою якого служить наявність на території регіону будівельних підприємств, саморегульованих організацій, професійних об'єднань, а також вищих навчальних закладів та науково-дослідних інститутів: у рамках кластера виникає реальна можливість організації професійно-технічного навчання робітників та інженерних кадрів виходячи з реально існуючих потреб у кількісному й якісному аспектах для вирішення конкретних завдань будівельної галузі.

Другим позитивним ефектом, характерним для кластерів, є ефект охоплення, який виникає за наявності чинника виробництва, що використовується одночасно для отримання декількох видів продукції. Під час групування підприємств у кластер ефект охоплення значно посилюється, оскільки виникає можливість використовувати такий багатофункціональний чинник на найрізноманітніших підприємствах за мінімальних транзакційних витрат, пов'язаних із його передачею [1].

Третім позитивним ефектом кластера виступає сукупний синергетичний ефект, який полягає у посиленні конкурентних переваг як у галузі виробництва будівельних матеріалів, так і будівництві житла, що позитивно позначається на якості життя населення.

Серед першочергових заходів щодо створення умов для розвитку промислового кластера в регіоні можна виділити:

- стимулювання інвестиційної активності будівельних організацій, до неї належать такі чинники: зростання прибутку і рентабельності будівельних організацій, зниження собівар-

тості об'єктів будівництва, збільшення обсягу випуску будівельної продукції;

- підвищення ефективності системи поставок сировини;

- розміщення виробництв і баз для організації будівництва поблизу будівельних майданчиків та об'єктів будівництва;

- створення й упровадження нових технологій виробництва будівельних матеріалів;

- підвищення якості будівельних робіт;

- підвищення кваліфікації фахівців будівельної спеціальності, професійна й організаційна адаптація;

- створення нових робочих місць.

Кластеризація промислового комплексу сприятиме поліпшенню виробничої діяльності всіх підприємств, що входять до нього, а саме:

- удосконаленню технології промислового виробництва, поліпшенню якості матеріалів і конструкцій, пов'язаного зі зменшенням витрат сировини, скороченням браку і втрат матеріалів, а також із підвищенням довговічності та експлуатаційних якостей матеріалів;

- упровадженню досягнень хімічної промисловості в будівництво (зростання виробництва ефективних жорстких теплоізоляційних матеріалів типу пінополістиролу і пінополіуретану; рулонних, листових і плиткових матеріалів для покриттів підлог, покрівель та оздоблення будівель; пластмасових труб, санітарно-технічного обладнання тощо);

- розвитку виробництва матеріалів і конструкцій на основі використання відходів і супутніх продуктів у гірничодобувній, лісовій, металургійній промисловості, сільському гос-

SWOT-аналіз реалізації кластерної політики розвитку промислового комплексу регіону

S – сильні сторони	O – можливості
<ul style="list-style-type: none"> – вигідне економіко-географічне становище регіону; – наявність у регіоні великих конкурентоспроможних учасників промислового ринку; – географічна концентрація і близькість ключових учасників; – наявність конкурентних переваг у регіоні: ресурсного потенціалу, платоспроможного попиту, необхідної інфраструктури; – наявність зв'язків і взаємодії між учасниками кластерів та спеціалізованих ЗМІ (друковані видання, інтернет-портали, медійні проекти, наявність сумісних проектів) 	<ul style="list-style-type: none"> – пониження транзакційних витрат, збільшення продуктивності праці та ефективність виробництва, освіти і науково-дослідного потенціалу; – залучення в господарський обіг нових родовищ будівельних матеріалів на території регіону; – підвищення задоволеності громадян соціальним життям за рахунок створення нових робочих місць; – підвищення рейтингу території за основними соціально-економічними показниками будівельної галузі; – можливість використання продукції виробництва будівельних матеріалів регіону; – наявність освітніх установ для підготовки кадрів; – можливості освоєння зовнішніх ринків
W – слабкі сторони	T – загрози
<ul style="list-style-type: none"> – моральний і фізичний знос основних фондів будівельних підприємств; – ненадійність нових постачальників, споживачів, партнерів; – нестача кваліфікованих робітників, недоступність кредитних ресурсів; – низька забезпеченість власними фінансовими ресурсами; – високий рівень податків; – низька конкурентоспроможність будівельних фірм порівняно з іноземними підрядниками 	<ul style="list-style-type: none"> – відсутність добросовісної конкуренції на будівельному ринку; – висока вартість матеріалів, конструкцій, виробів; – неплатоспроможність замовників; – нестача замовлень на роботу; – нестача будівельних майданчиків; – високий рівень комерційних і фінансових ризиків; – зростання цін на основні енергоносії (бензин, газ, електроенергія, вода); – тривалі терміни узгодження проектною документації; – складність процедури отримання дозволу на будівництво; – високі ставки оренди земельних ділянок; – нерозвиненість фінансового ринку; – нерозвиненість іпотечного кредитування; – посилення конкуренції на внутрішньому ринку за рахунок появи приватних і малих будівельних підприємств

подарстві та інших галузях народного господарства (золи, шлаків, повне використання деревини на лісозаготівлях і в деревообробці і т. п.);

– посиленню уваги до збільшення виробництва, розширення номенклатури та якості матеріалів і конструкцій на основі місцевої сировини та ресурсів (природний камінь, вапно, гіпс та в'язучі на їх основі силікатні і керамічні стінові та облицювальні матеріали й ін.) [1].

Однак не можна забувати, що у будівельній галузі сьогодні існують слабкі сторони. Для аналізу сильних сторін, можливостей, слабких сторін і загроз необхідно провести SWOT-аналіз промислового кластера регіону (табл. 1).

Залежно від результатів аналізу необхідно зробити висновок, яку стратегію слід упроваджувати під час реалізації кластерної політики розвитку промислового комплексу регіону.

Висновки з даного дослідження. Наведені результати дослідження не вичерпують усіх боків розгляду питань реалізації кластерної політики розвитку промислового комплексу регіону, проте вони, безумовно, будуть корисні під час вирішення науково-практичних завдань, пов'язаних із регулюванням будівельних кластерів, розробленням і реалізацією кластерної стратегії і кластерної політики органами влади на різних рівнях.

Список використаних джерел:

1. Державна регіональна політика України : монографія / за ред. З.С. Варналія. Київ : НІСД, 2007. 768 с.
2. Іщук С.О. Кластеризація економіки: зарубіжний досвід у контексті перспектив для України. *Кластери та конкурентоспроможність прикордонних регіонів*. 2008. Вип. 3(71). С. 209–2012.
3. Асаул А.Н. Закономерности и тенденции развития современного предпринимательства: Кластеры – сетевые территориальные. Санкт-Петербург, 2008. 280 с.

4. Петров А.А. Организационно-экономические аспекты формирования строительных технопарков. *Экономические науки*. 2012. № 3. С. 103–105.
5. Лапшина Е.Е. Инновационные подходы к организации логистического отраслевого строительного кластера как фактора экономического развития Калужской области. *Отраслевая экономика*. 2012. № 3. С. 46–52.

References:

1. Varnaliya Z.S. (ed.) (2007). *Derzhavna regionalna politika Ukrayini* [State regional policy of Ukraine]. Kyiv : NISD.
2. Ishuk S.O. (2008). Klasterizaciya ekonomiki: zarubizhnij dosvid u konteksti perspektiv dlya Ukrayini [Clustering the economy: foreign experience in the context of prospects for Ukraine]. *Clusters and competitiveness of border regions*, no 3(71), pp. 209–2012.
3. Asaul A.N. (2008). *Zakonomernosti i tendencii razvitiya sovremennogo predprinimatelstva: Klastery – setevye territorialnye* [Laws and tendencies of development of modern enterprises: Clusters – network territorial]. St. Petersburg : ANO Ipev. (in Russian)
4. Petrov A.A. (2012). Organizacionno-ekonomicheskie aspekty formirovaniya stroitelnyh tehnoparkov [Organizational and economic aspects of building technoparks]. *Economic sciences*, no 3, pp. 103–105.
5. Lapshina E.E. (2012). Innovacionnye podhody k organizacii logisticheskogo otraslevogo stroitel'nogo klastera kak faktora ekonomicheskogo razvitiya Kaluzhskoj oblasti [Innovative approaches to the organization of a logistics industry building cluster as a factor in the economic development of the Kaluga region]. *Industry economics*, no 3, pp. 46–52.